

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Колокольчикова Ірина Володимирівна

УДК 631.115.1

**ЕФЕКТИВНЕ ФОРМУВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ В
РИНКОВИХ УМОВАХ**

08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ – 2003

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Таврійській державній агротехнічній академії Міністерства аграрної політики України

Науковий керівник - кандидат економічних наук, доцент

Корецький Микола Христофорович,

Дніпропетровський державний

аграрний університет,

професор кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,

Зінов'єв Фелікс Володимирович,

Кримський державний агротехнологічний

університет,

завідувач кафедри агробізнесу та

зовнішньоекономічної діяльності

кандидат економічних наук, професор

Македонський Анатолій Васильович,

Харківський національний аграрний університет

ім. В.В. Докучаєва,

професор кафедри організації виробництва і агробізнесу

Провідна установа – Інститут економіки НАН України, відділ економічних відносин АПК, м. Київ.

Захист відбудеться 24.12.2003 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.804.01 у Дніпропетровському державному аграрному університеті за адресою: 49600, м. Дніпропетровськ-27, вул. Ворошилова, 25, ауд. 342.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного аграрного університету за адресою: 49600, м. Дніпропетровськ-27, вул. Ворошилова, 25.

Автореферат розісланий 21.11. 2003 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

Миронова Р.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Економіка аграрного сектору України протягом останніх років характеризується підвищенням ділової активності, зміцненням фінансової і платіжної дисципліни. Вже усвідомлено, що фермерські господарства є однією з ефективних форм господарювання, надійним засобом вирішення продовольчої проблеми суспільства, яке крокує до ринкової економіки і в цілому є фактором забезпечення соціально-політичної стабільності нашої країни. Але сьогодні необхідно закласти основу щодо формування альтернативних варіантів розвитку фермерських господарств з більш високою кінцевою результативністю та конкурентоспроможністю в ринковому середовищі. Ця проблема на сучасному етапі розвитку аграрного сектору належить до найбільш актуальних, значущих.

Одним із шляхів її вирішення є побудова організаційно-економічного механізму розвитку виробництва фермерських господарств, що не потребує значних капіталовкладень ззовні, зокрема – державних, але гарантує отримання високих кінцевих результатів як для приватного сектору економіки, так і для суспільства в особі держави. Більш того, ефективний розвиток аграрного виробництва тісно пов'язаний з проблемою екологізації виробництва, яка значною мірою залишається предметом теоретичних і методологічних досліджень у галузі суспільного виробництва, яке здійснюється у формі приватного землекористування.

В економічній літературі розвиток фермерських господарств досліджується в різних аспектах, що знайшло відображення у наукових працях вітчизняних науковців, таких як Зінов'єв Ф.В., Зіновчук В.В., Крисальний О.В., Ляшенко І.В., Макаренко П.М., Македонський А.В., Малік М.Й., Мельник Л.Ю., Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т., Томич І.Ф., Юрчишин В.В., закордонних – Бекер М., Калс Е., Нелсон А. та інших.

Разом з тим питання ефективності виробництва, особливо фермерського, досліджено недостатньо, особливо з урахуванням маркетингових концепцій. Воно і досі не знайшло достатнього висвітлення у вітчизняній економічній літературі, а зарубіжний досвід потребує ґрунтовної адаптації до умов господарювання в Україні. Тому розробка принципів та методологічних основ ефективного розвитку сучасного фермерського виробництва в Україні набуває актуальності як для економічної науки, так і для практики господарювання.

Актуальність проблеми, недостатнє її дослідження і висвітлення в економічній літературі, теоретичне і практичне значення для становлення ринкових відносин зумовили вибір теми дисертаційної роботи, визначили її цільову спрямованість і логіко-структурну побудову плану.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконувалась у Таврійській державній агротехнічній академії у складі наукової програми Інституту аграрної

економіки УААН “Наукові основи аграрної політики трансформування економічних відносин агропромислового виробництва в ринкові умови” (номер держ. реєстр. 0196U16299).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка концептуального підходу, організаційно-економічних пропозицій, що сприяють підвищенню ефективності формування фермерських господарств. Для досягнення цієї мети в роботі вирішувались завдання:

- розкрити вплив різних факторів на господарську діяльність фермерів і обґрунтувати основні підходи до оцінки ефективності фермерських господарств;
- проаналізувати стан формування фермерських господарств та виробити пропозиції з удосконалення системи міжфермерської кооперації, механізму фермерського землеволодіння і землекористування;
- скласти схему організації маркетингової діяльності фермерськими господарствами та розробити раціональну службу маркетингу та форму кооперування фермерів з іншими суб'єктами ринку;
- удосконалити механізм інвестування фермерських господарств;
- удосконалити економічну оцінку якості сільськогосподарської продукції як основного напрямку діяльності фермерських господарств.

Предмет і об'єкт дослідження. *Об'єктом дослідження* є формування фермерських господарств України.

Предметом дослідження є сукупність організаційно-економічних відносин, що складаються у процесі ефективного формування і розвитку фермерських господарств.

Методи дослідження. У процесі дослідження використані такі методи проведення економічних досліджень: монографічний, розрахунково-конструктивний, соціологічний, економіко-статистичний методи. Так, у результаті монографічного вивчення масових даних виявлені склад, розміри фермерських господарств, їхня спеціалізація, забезпеченість технікою, освітній рівень фермерів. Організаційно-економічні параметри фермерських господарств розроблялися розрахунково-конструктивним методом. В основу розрахунків узяті наявні нормативи, розроблені НДІ і проектними організаціями, типові норми, скоректовані на середньофактичний рівень розвитку галузі з урахуванням регіональних особливостей функціонування фермерських господарств.

Матеріалами для дослідження стали спеціальна література з проблем теорії та практики ефективності фермерських господарств, нормативні документи, статистичні дані.

Наукова новизна дослідження полягає в наступному:

- дістали подальший розвиток положення щодо впливу первісного капіталу на формування і розвиток фермерських господарств. Встановлена кореляційно-регресійна оцінка залежності

кількості фермерських господарств, які припинили свою діяльність від стану забезпеченості первісним капіталом;

- вперше визначено і оцінено залежність між маркетинговою діяльністю та реалізацією продукції фермерських господарств. Кількість фермерських господарств з реалізованою на ринку продукцією більша в тому разі, коли вища їх питома вага в застосуванні маркетингу;
- знайшла подальший розвиток методика оцінки діяльності фермерських господарств на регіональному рівні яка передбачає формування інтегрованого показника за критеріями порівнянності об'єктів через методичний прийом “матриця координат”, оптимізацію параметрів порівняння, визначення індексів росту порівняння, виходу продукції на одиницю основних видів ресурсів та врахування рівня ефективності використання землі;
- знайшов подальший розвиток механізм створення міжфермерської кооперації через обґрунтування принципів і напрямів її діяльності;
- знайшло подальший розвиток обґрунтування побудови регіональної служби маркетингу і маркетингової діяльності для фермерських господарств. Це передбачає поетапну, системну організацію маркетингової діяльності, схему руху інформації, продукції і грошей між фермерськими господарствами-учасниками;
- знайшло подальший розвиток обґрунтування ефективності фермерських господарств тваринницького напрямку через оцінку якості та оптимізацію використання кормів.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає в тім, що рекомендації автора стосовно вдосконалення механізму формування і функціонування фермерських господарств використані Запорізькою обласною держадміністрацією при розробці Програми розвитку агропромислового комплексу Запорізької області до 2010 року (дов. № 8-223 від 18.06.2003 р.) та Асоціацією фермерів та приватних землевласників Запорізької області при реалізації Програми розвитку фермерського руху Запорізької області (дов. № 331 від 02.09.2003 р.). Рекомендації щодо залучення інвестицій та кредитування, визначення раціональних розмірів земельних ділянок фермерських господарств, побудови системи управління, формування системи кооперації та організації маркетингової діяльності, удосконалення методики економічної оцінки якості сільськогосподарської продукції, проведення комплексної оцінки економічного стану використані фермерськими господарствами Мелітопольського району Запорізької області (дов. № 6/11 від 20.08.2003 р.), зокрема такими фермерськими господарствами, як “Шевченко і С”, “Маслянка і С”, “БЕХАР”, “Н і К”, “Таврида Агро” (дов. від 01-12.09.2003 р.)

Теоретичні, наукові й навчально-методичні розробки з проблем розробки концептуального підходу, організаційно-економічних пропозицій, що сприяють підвищенню ефективності формування і функціонування фермерських господарств використовуються в навчальному процесі Таврійської державної агротехнічної академії при викладанні таких курсів: “Економіка сільського

господарства”, “Інвестування”, “Економіка і організація фермерських господарств”, “Аграрний маркетинг”, “Організація сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів” (дов. № 5/09 від 05.09.2003 р.).

Особистий внесок здобувача у роботах, що виконані у співавторстві (номер 6 за списком робіт, що поданий в авторефераті) такий: визначено суть інформаційно-консультаційних служб в Україні.

Апробація результатів дослідження. Науковий зміст основних результатів дослідження та їх практичне застосування обговорювалися на науково-практичних конференціях: “Наука і освіта 2000”, м. Дніпропетровськ (2000 р.), “Актуальні питання удосконалення фінансово-кредитного механізму в Україні”, м. Запоріжжя (2001 р., 2002 р.), “Динаміка наукових досліджень”, м. Дніпропетровськ (2002 р.), “Підвищення ролі фінансових відносин у комплексному соціально-економічному розвитку регіону”, м. Дніпропетровськ (2002 р.), “Економіка підприємства: проблеми теорії та практики”, м. Дніпропетровськ (2003 р.), “Фінансово-кредитна система України: проблеми та шляхи їх вирішення”, м. Дніпропетровськ (2003 р.), “Економіка підприємств”, м. Дніпропетровськ (2003 р.), “Державне регулювання економіки та місцеве самоврядування”, м. Дніпропетровськ (2003 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено в 16 статтях у наукових журналах, збірниках наукових праць та матеріалах науково-практичних конференцій, з них 6 статей – у наукових фахових виданнях; загальний обсяг публікацій становить 4,3 обл.-вид. арк.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

Повний обсяг роботи – 189 сторінок, з яких: 8 рисунків займають 6 сторінок, 22 таблиця – 18, список використаних джерел (117 найменувань) – 12, 17 додатків – 21 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі “Теоретичні та методологічні основи формування та оцінки ефективності фермерських господарств” встановлено, що до числа важливих, але часом і негативних по своїх наслідках особливостям фермерського варіанта організації виробництва можна віднести різні фактори. Серед основних факторів, що сприяють успіху фермерів необхідно виділити і такі ринкові фактори, як: залучення інвестицій, організація маркетингу і кооперації, удосконалення земельних відносин, створення власних структур по переробці і реалізації продукції. На формування фермерських господарств впливають капітальні інвестиції.

Така необхідність з боку сільських підприємств швидше за усе викликана двома причинами. Перша - фактор забезпеченості первісним капіталом фермерів впливає на діяльність фермерських

господарств. Кількість фермерських господарств, що припинили свою діяльність, більше в тому випадку, коли вони гірше забезпечені первісним капіталом.

Становлення фермерських господарств проходило в динамічних, часто змінюваних умовах. Значне зростання кількості фермерських господарств відбувалося у 1993 р. (у 7 разів порівняно з 1992 р.). З прийняттям Закону “Про селянське (фермерське) господарство”, який регламентував функціонування фермерських господарств на Україні продовжувалася ця тенденція. На початок 2002 р. порівно з 1991 р. кількість фермерських господарств збільшилася майже в 507 разів. Хоча у останні роки зросла частка площі сільгоспугідь фермерських господарств у загальній площі сільгоспугідь по Україні, але вона залишається поки що незначною (6,8%).

В 1991 р. найбільша кількість фермерських господарств була розташована в Південно-Західному економічному районі - 48% від їх загальної кількості. На Донецько-Придніпровський та Південний економічні райони припадало відповідно 30% та 22%. Але в наступні роки в Донецько-Придніпровському та Південному економічних районах фермерські господарства розвивалися більш інтенсивно, тому в 1995 р. на ці райони припадало по 37% їх загальної кількості, а на Південно-Західний економічний район – 26%. На 1 квітня 2000 р. в розрахунку на одне фермерське господарство припадало в середньому по Україні 39,3 га сільськогосподарських угідь (табл. 1). Це пояснюється, з одного боку, особливостями ведення сільського господарства в різних економічних районах, а з іншого – різним ставленням до розвитку фермерства з боку регіональних та місцевих органів державної влади, що, у свою чергу, підтверджує відсутність чіткої політики щодо розвитку фермерських господарств.

Одна з особливостей, з якою необхідно рахуватися в процесі становлення фермерства, визначається тим, що селянське (фермерське) господарство, як і все сільськогосподарське виробництво, залежить від природно-кліматичних і природно-біологічних факторів.

У валовій продукції сільського господарства найбільшу частку у 2001 р. займали господарства населення – 58,7% (табл. 2). Це відбулося у зв'язку з прийняттям Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” від 3 грудня 1999 року, згідно з яким реформовано більшість сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 1

Загальна кількість фермерських господарств та розподіл їх по регіонах України на 1 квітня 2000 р.

Регіони	Кількість зареєстрованих господарств	Площа землі в користуванні, га		Припадає в середньому на одне господарство, га	
		Сільгосп-угідь	в т.ч. ріллі	Сільгосп-угідь	в т.ч. ріллі
Україна	36353	1429725	1323129	39,3	36,4

АР Крим	1400	34727	30541	24,6	21,8
Вінницька	865	32272	30943	37,3	35,8
Волинська	504	9064	8286	18,0	16,4
Дніпропетровська	2876	194667	190917	67,7	66,4
Донецька	2112	88807	79440	42,0	37,6
Житомирська	399	27046	22317	67,8	55,9
Закарпатська	1408	7082	6560	5,0	4,7
Запорізька	2013	119075	114973	59,2	57,1
Івано-Франківська	599	15853	14202	26,5	23,7
Київська	1139	41151	36489	36,1	32,0
Кіровоградська	1996	108777	105567	54,5	52,9
Луганська	1461	80510	69513	55,1	47,6
Львівська	1132	25332	22079	22,4	19,5
Миколаївська	4184	112961	106975	27,0	25,6
Одеська	4730	93061	86273	19,7	18,2
Полтавська	1321	56973	53685	43,1	40,6
Рівненська	476	61144	50230	128,5	105,5
Сумська	783	29916	28414	38,2	36,3
Тернопільська	688	18813	18084	27,3	26,3
Харківська	1131	83758	75355	74,1	66,6
Херсонська	2936	116919	106721	39,8	36,3
Хмельницька	595	28186	25312	47,4	42,5
Черкаська	570	23029	21595	40,4	37,9
Чернівецька	591	4425	3883	7,5	6,6
Чернігівська	444	16177	14775	36,4	33,3

Джерело: Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2001 рік. – К. : Держкомстат України, 2002. – С. 235.

Тому частка виробленої валової продукції сільськогосподарських підприємств складає лише 38,2%. Порівняно з такими показниками частка виробленої валової продукції фермерськими господарствами залишається низькою – 3,1%. У структурі валової продукції найбільшу частку займає продукція рослинництва. При цьому фермерські господарства не воліють займатися виробництвом збиткової тваринницької продукції. Її частка у загальному обсязі виробництва продукції фермерськими господарствами у 2001 р. склала всього 5,9%.

Таблиця 2

Валова продукція сільського господарства по окремих видах у Запорізькій області у 2001 р. (у порівнянних цінах 2000 р., млн. грн.)

Види продукції	Всі категорії господарств	В тому числі					
		Сільськогосподарські підприємства		Фермерські господарства		Господарства населення	
		всього	у % до підсумку	всього	у % до підсумку	всього	у % до підсумку
Всього продукції рослинництва і тваринництва	61397,5	23449,3	100,0	1902,4	100,0	36045,8	100,0
У % до всіх категорій господарств	100,0	38,2	X	3,1	X	58,7	X
Продукція рослинництва	37804,4	17091,9	72,9	1790,6	94,1	18921,9	52,5
У % до всіх категорій господарств	100,0	45,2	X	4,7	X	50,1	X
Продукція тваринництва	23593,1	6357,4	27,1	111,8	5,9	17123,9	47,5
У % до всіх категорій господарств	100,0	26,9	X	0,5	X	72,6	X

Джерело: Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2001 рік. – К. : Держкомстат України, 2002. – С. 42.

Очевидно в майбутньому в міру загострення конкуренції, насичення ринку переважно вітчизняними продовольчими товарами і налагодження системи матеріально-технічного забезпечення почнеться процес вимивання найбільш дрібних фермерських господарств. У період формування земельного фонду для фермерських господарств слабо враховувалися і соціально-економічні умови. Гострими залишаються для фермерів проблеми віддаленості ділянок, що обробляються. Характерною рисою для фермерських господарств є те, що обмежені фінансові можливості багатьох фермерів не дозволили їм облаштувати свої господарства. Істотним

фактором, що гальмує становлення і розвиток фермерських господарств, фермери вважають і недолік спеціальних знань, і вік членів родини.

Головним аргументом у виборі тієї чи іншої форми господарювання і власності повинна стати можливість виробити на одиницю земельних і трудових ресурсів найбільшу кількість продукції.

Перелік основних підходів до оцінки ефективності фермерських господарств наведений на рис.

1. У залежності від поставлених задач; масштабності проведення аналізу; обраного складу показників оцінки; періоду часу, за який буде проводитися аналіз, і інших конкретних умов вибирається той чи інший, а можливо формується і новий методичний підхід, що дозволить у кожному окремому випадку вирішити конкретно поставлену задачу.

У другому розділі **“Сучасний стан формування фермерських господарств”** визначено, що важливе місце в програмі аграрних реформ на найближчі роки повинні займати заходи, спрямовані на відродження справді кооперативних форм і принципів у взаєминах як фермерських господарств, так і між іншими сільськогосподарськими підприємствами. На практиці за кілька останніх десятиліть кооперативні принципи, без яких немислимий сам цей рух, були підрвані.

У цьому зв'язку нами проаналізована діяльність асоціацій фермерських господарств (АФГ) у Мелітопольському районі Запорізької області. В АФГ у порівнянні із фермерськими господарствами кращі позиції за багатьма показниками. Так, врожайність сільськогосподарських культур вище на 13-35%, продуктивність тварин на 23-36%, чистий дохід на 1 га сільськогосподарських угідь на 45%.

Для створення і функціонування міжфермерських кооперативних об'єднань використовуються наступні принципи: наукова обґрунтованість і економічна доцільність створюваних формувань на кооперативній основі; добровільність входження фермера в нову господарську структуру і демократичний характер прийняття рішень; вибір форм господарювання, що забезпечують взаємну зацікавленість фермерських господарств, підприємств і державних структур; самостійність і самоврядність кооперативного формування в господарській діяльності. Цей перелік слід доповнити таким принципом, як регіональна соціально-економічна спрямованість діяльності нових суб'єктів господарювання.

Існують два основні напрямки фермерської кооперативної діяльності. Перший — по виробництву сільськогосподарської продукції. Об'єктами усупільнення в цих формуваннях виступають праця їхніх членів і їх майно — основні й оборотні засоби. Масштаби такого кооперування фермерських господарств залежать від стану їх ресурсозабезпеченості, виробничої інфраструктури, що є в районі, й інших факторів.

Другий напрямок кооперативної діяльності фермерів — споживчі кооперативи по обслуговуванню фермерських господарств. Керуючись чинним законодавством і інтересами

фермерів, що обслуговують кооперативні формування, можуть бути утворені для будь-якої діяльності: постачання, збут, переробка, транспортування, виробничо-технологічне, інформаційно-консультаційне обслуговування й інші.

Сучасна ситуація у використанні землі орендарями-фермерами характеризується як нестабільна. Державі на законодавчому рівні потрібно виходити з необхідності створення механізму переходу земель від власників, що неефективно використовують сільськогосподарські угіддя, до інших, які здатні більш раціонально вести виробництво. Цілком доцільно було б проаналізувати практику передачі земельних паїв у користування. Щоб не допустити спекулятивного характеру операцій із землею, потрібно створити нормативні документи, що закріплювали б положення щодо порядку зміни користувача, оподаткування та застави права тимчасового використання землі.

На рис. 2 показана розроблена нами система організації маркетингової діяльності фермерськими господарствами.

На наш погляд, найбільш кращим, з погляду висловлених вимог і недоліків функціонування підприємницьких структур малого бізнесу, для об'єднання зусиль фермерів по виробництву і реалізації продукції є договір про спільну діяльність. Розроблена нами система організації і схема взаємодії в регіональній службі маркетингу. У ній передбачена поетапна, системна організація маркетингової діяльності і показана схема руху інформації, продукції і грошей між учасниками служби маркетингу.

В найближчий термін необхідно створити умови і механізм інвестування і кредитування фермерів. По-перше, потрібно підготувати самих фермерів, щоб можна було їх кредитувати. По-друге, потрібно визначити пільги, систему державних гарантій для банків, що кредитують фермерство. Потребує уточнення мережа уповноважених банків для залучення кредитних ресурсів на міжнародному фінансовому ринку. По-третє, необхідно створити державні і регіональні гарантійно-інвестиційні банки по кредитуванню аграрного бізнесу. По-четверте, необхідне тісне співробітництво з закордонними фінансовими інститутами, що спеціалізуються в сфері кредитування фермерства. По-п'яте, організація аграрного бізнесу на основі лізингу. По-шосте, популяризація інвестиційних проектів через систему виставкової та ярмаркової діяльності.

Як показує наявна практика, один з варіантів довгострокового вкладення капіталу в мале підприємництво, у т.ч. і сільськогосподарське, може відбуватися по діючій технології і складається з 4 етапів: визначення напрямків вкладень; техніко-економічне обґрунтування необхідності вкладення інвестицій; виробничо-технологічна частина і концепція маркетингу інвестиційного проекту; фінансовий аналіз і оцінка інвестицій.

У третьому розділі **“Напрями ефективного формування фермерських господарств”** встановлено, що наявна на сьогодні ситуація в справі надання фермерам виробничо-технічних

послуг має тенденцію до розвитку у двох напрямках: незалежними підприємствами, на основі кооперації самих товаровиробників. У той же час буде мати місце і третій напрямок, основу якого складає одночасна діяльність незалежних підприємств та міжфермерських кооперативів зі спільного використання техніки.

Нами запропоновано механізм взаємодії фермерських господарств з іншими суб'єктами ринку за договором спільної діяльності. За ним один з фермерів погоджує заздалегідь перелік і вартість робіт з обслуговування зі зацікавленими сторонами.

Більшість фермерських господарств спеціалізується на виробництві продукції рослинництва. Але зважаючи на важливість розвитку тваринництва для забезпечення продовольчої безпеки України нами були розглянуті питання підвищення виробництва продукції тваринництва. Зменшення врожайності кормових угідь та подорожчання кормів, скорочення поголів'я худоби і зниження його продуктивності обумовило загальне зниження ефективності економіки багатьох підприємств Запорізької області. До числа основних причин такого положення варто віднести зниження обсягів виробництва власних кормів і погіршення їх структури і якості. У сформованих умовах важливого значення набувають питання моделювання кормовиробництва, оптимізації розмірів і структури земельних ресурсів на голову худоби з урахуванням його продуктивності, врожайності кормових культур і природних угідь конкретного регіону.

В умовах ринкової економіки, коли підсилюється господарська самостійність підприємств, велику практичну користь фахівцям і керівникам фермерських господарств можуть мати моделі організації кормовиробництва. У цілому модель організації кормовиробництва характеризуються тим, що для повного забезпечення тварин з різною продуктивністю високоякісними кормами власного виробництва варто підвищити врожайність кормових культур, оптимізувати структуру посівних площ і поліпшити природні угіддя, а також підвищити якість кормів, що заготовлюються.

За результатами розрахунку моделі отримані наступні результати. Для корінної перебудови кормовиробництва потрібно, наприклад, для ферм із поголів'ям 40 корів мати для одержання зелених кормів пасовища до 8 га. На початку і наприкінці пасовищного періоду для зеленої підгодівлі необхідно використовувати 1,2 га озимого жита і 1,3 га кукурудзи. Після проведення поверхневого поліпшення 5,3 га землі, що вивільнилися, варто використовувати для виробництва сіна, а площу, що звільнилася з під силосних культур, однолітніх трав можна використовувати для збільшення посівів під багаторічними травами та на інші цілі.

У сучасних умовах економічних взаємин у фермерських господарствах продукція галузі кормовиробництва стає товаром і продається іншим підприємствам за відповідними цінами. У цьому зв'язку необхідні нові підходи до економічної оцінки кормів. Така оцінка, що усуває передачу врожаю без урахування якості, є основою для фінансових взаєморозрахунків між

виробниками і споживачами кормів. У цьому випадку обидві сторони зацікавлені в об'єктивній їх оцінці. Головне тут те, що купівля-продаж за диференційованими цінами дозволяє підсилити зв'язок між ціною та якістю вироблених кормів.

Для орієнтації фермерів на вимоги ринку ми вважаємо за необхідне диференціювати ціни на корми з урахуванням якості та пропонуємо наступні виправлення до основної ціни (табл. 3).

Таблиця 3

Коефіцієнти диференціації цін на корми з урахуванням якості

Вид корма	Класи та категорії якості						
	1		2		3		не класний
	а	б	а	б	а	б	
Сіно	1,15	1,08	1,0	0,95	0,90	0,85	0,58
Силос	1,20	1,10	1,0	0,92	0,85	0,78	0,60
Сінаж	1,15	1,08	1,0	0,90	0,80	0,70	0,58
Трав'яна мука	1,10	1,05	1,0	0,90	0,80	0,70	0,55

Така диференціація кожного класу на дві категорії дозволяє більш об'єктивно оцінити відповідність кормів до того чи іншого класу і правильно розрахувати вартість з урахуванням якості. Так, корм 2 класу категорії "а" оцінюється за основною ціною, вартість 1 т корм. од. сіна 1 класу категорії "а" буде коштувати на 15% вище основної ціни. Сіно 3 класу категорії "б" оцінюється зі знижкою на 15% від основної ціни. Результати економічної оцінки кормів повинні враховуватися не тільки при підведенні підсумків роботи фермерів, але й з метою посилення матеріальної зацікавленості між продавцями і покупцями з урахуванням якості продукції.

Передовий досвід, досягнення науки і техніки, результати наших досліджень показують, що економічні заходи, що спрямовані на збільшення виробництва високоякісної продукції, приносять позитивні результати.

Наприклад, підвищення якості окремих видів кормів сприяє росту ефективності фермерських і колективних господарств, спеціалізованих на виробництві кормів чи на продажі тваринницької продукції. Так, у господарствах Запорізької області в 2001-2002 рр. підвищення питомої ваги кормів високої якості в два рази дозволило знизити собівартість кормів і молока в 1,1 рази, витрати кормів - на 17%, підвищити середньорічний удій від корови на 167 кг, рентабельність виробництва молока - на 6%. Усе це свідчить про значний вплив якості продукції на ефективність сільськогосподарського виробництва.

ВИСНОВКИ

1. Серед основних факторів, що сприяють успіху фермерів виділено такі ринкові фактори, як: залучення інвестицій, організація маркетингу і кооперації, удосконалення земельних відносин, створення власних структур по переробці і реалізації продукції. Така класифікація викликана двома причинами: забезпеченням первісним капіталом фермерів; виробленням відповідного методологічного підходу для оцінки ефективності фермерських господарств. Встановлено, що кількість фермерських господарств, які припинили свою діяльність тим більша, чим гірша їх забезпеченість первісним капіталом.

2. На формування фермерських господарств у даний час впливають такі фактори: спеціалізація сільськогосподарського виробництва; соціально-економічні фактори, що визначають форму і методи здійснення спеціалізації, ступінь її розвитку в різних регіонах; природні; характер використання техніки, технології, землі й інших людських, матеріальних і природних ресурсів; забезпеченість фінансовими, матеріально-технічними ресурсами; віддалення оброблюваних ділянок; нестача спеціальних знань; вік членів родини. Кількість фермерських господарств з реалізованою на ринку продукцією більша в тому разі, коли вища їх питома вага в застосуванні маркетингу.

3. Для визначення методики оцінки ефективності фермерських господарств необхідно враховувати ряд особливостей: таких, що характеризують регіон їх розташування; відсутність з ряду причин достатньої кількості показників по нових формах господарювання в перші роки функціонування; організація роботи з оцінки ефективності по визначеній системі, що включає основні елементи цієї роботи в сільськогосподарських підприємствах. Методика оцінки діяльності фермерських господарств на регіональному рівні передбачає формування інтегрованого показника за критеріями порівнянності об'єктів через методичний прийом "матриця координат", оптимізацію параметрів порівняння, визначення індексів росту порівняння, виходу продукції на одиницю основних видів ресурсів та врахування рівня ефективності використання землі

4. Для створення і функціонування міжфермерських кооперативних об'єднань використовуються наступні принципи: наукова обґрунтованість і економічна доцільність створюваних формувань на кооперативній основі; добровільність входження фермера в нову господарську структуру і демократичний характер прийняття рішень; вибір форм господарювання, що забезпечують взаємну зацікавленість фермерських господарств, підприємств і державних структур; самостійність і самоврядність кооперативного формування в господарській діяльності. Цей перелік слід доповнити таким принципом, як регіональна соціально-економічна спрямованість діяльності нових суб'єктів господарювання. При всьому різноманітті форм і видів фермерської кооперативної діяльності нами виділяються два основні її напрямки: по виробництву

сільськогосподарської продукції; споживчі кооперативи по обслуговуванню фермерських господарств.

5. Сучасна ситуація у використанні землі орендарями-фермерами характеризується як нестабільна. Державі на законодавчому рівні потрібно виходити з необхідності створення механізму переходу земель від власників, що неефективно використовують сільськогосподарські угіддя, до інших, які здатні більш раціонально вести виробництво. Цілком доцільно було б проаналізувати практику передачі земельних паїв у користування. Щоб не допустити спекулятивного характеру операцій із землею, потрібно створити нормативні документи, що закріплювали б положення щодо порядку зміни користувача, оподаткування та застави права тимчасового використання землі.

6. Успішна реалізація механізму застави землі буде сприяти стабілізації зайнятості працюючих, скороченню масштабів ринку праці на селі і підвищенню реальних доходів зайнятого населення. Що стосується земельних відносин, то їх вдосконалення, на наш погляд, повинне бути спрямоване насамперед на формування механізму ринкового обороту землі, створення й укрупнення фермерських господарств шляхом об'єднання земельних часток членів цих підприємств, покупки, оренди й інших видів придбання земельних ділянок.

7. В роботі розроблена система організації маркетингової діяльності фермерськими господарствами. У кожному регіоні для суб'єктів фермерства є необхідність мати відповідні служби по їх обслуговуванню. Сільським товаровиробникам більше підходить товарно-функціональна структура управління маркетингом, що не замінює функціональну організацію, а є її доповненням.

Запропоновано систему організації і схему взаємодії в регіональній службі маркетингу. У ній передбачена поетапна, системна організація маркетингової діяльності і показана схема руху інформації, продукції і грошей між учасниками.

8. В найближчий термін необхідно створити умови і механізм інвестування і кредитування фермерів. По-перше, потрібно підготувати самих фермерів, щоб можна було їх кредитувати. По-друге, потрібно визначити пільги, систему державних гарантій для банків, що кредитують фермерство. Потребує уточнення мережа уповноважених банків для залучення кредитних ресурсів на міжнародному фінансовому ринку. По-третє, необхідно створити державні і регіональні гарантійно-інвестиційні банки по кредитуванню аграрного бізнесу. По-четверте, необхідне тісне співробітництво з закордонними фінансовими інститутами, що спеціалізуються в сфері кредитування фермерства. По-п'яте, організація аграрного бізнесу на основі лізингу. По-шосте, популяризація інвестиційних проектів через систему виставкової та ярмаркової діяльності.

9. Вивчення інвестиційного ринку в досліджуваному регіоні, схем вкладення інвестицій в сільське господарство дозволили виявити і згрупувати учасників інвестиційної діяльності і

розробити прийнятну технологію інвестування для аграрного бізнесу. Як показує наявна практика, один з варіантів довгострокового вкладення капіталу у фермерство може відбуватися по діючій технології і складається з 4 етапів: визначення напрямків вкладень; техніко-економічне обґрунтування необхідності вкладення інвестицій; виробничо-технологічна частина і концепція маркетингу інвестиційного проекту; фінансовий аналіз і оцінка інвестицій.

10. Наявна на сьогодні ситуація в справі надання фермерам виробничо-технічних послуг має тенденцію до розвитку у двох напрямках: незалежними підприємствами, на основі кооперації самих товаровиробників. У той же час буде мати місце і третій напрямок, основу якого складає одночасна діяльність незалежних підприємств та міжфермерських кооперативів зі спільного використання техніки. Але при цьому економічні взаємини фермерів з підприємствами виробничо-технічного сервісу, індивідуальними підприємцями повинні будуватися на основі досягнутих домовленостей про спільну господарську діяльність.

11. Подальший розвиток і підвищення ефективності фермерства тваринницького напряму обумовлені потребою оцінки якості і оптимізації використання кормів. Розроблені організаційно-економічні структури кормовиробництва є найбільш раціональними для умов Запорізької області. Їх впровадження фермерськими господарствами дозволить їм поліпшити природні кормові угіддя, підвищити продуктивність кормового гектара, цілком забезпечити худобу грубими і соковитими кормами, скоротити частку концентратів, підвищити продуктивність тварин і рентабельність виробництва кормів. Для орієнтації фермерів на вимоги ринку необхідне диференціювання цін на корми з урахуванням якості. Така диференціація дозволяє більш об'єктивно оцінити відповідність кормів того іншого класу стандартам і правильно розрахувати вартість з урахуванням якості.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Колокольчикова І.В. Методологія оцінки ефективності селянських (фермерських) господарств // Регіональні перспективи. – 2002. – № 6 (25). – С. 89-91.
2. Колокольчикова І.В. Организация меркетинговой деятельности крестьянскими (фермерскими) хозяйствами // Экономика и управление. – 2001. – №3(28). – С. 29-30.
3. Колокольчикова І.В. Ринкові фактори підвищення ефективності селянських (фермерських) господарств // Схід. – 2003. – № 2 (52). – С. 33-36.
4. Колокольчикова І.В. Роль місцевих органів самоврядування в умовах адміністративних реформ та розвитку фермерства // Держава та регіони (серія: економіка та підприємництво). – 2001. – № 4. – С. 45-50.
5. Колокольчикова І.В. Сучасний стан розвитку фермерських господарств // Держава та регіони (серія: економіка та підприємництво). – 2002. – №3. – С. 71-74.

6. Брустінов В.М., Колокольчикова І.В., Лобанов М.І. Умови створення інформаційно-консультаційних структур в Україні при переході до ринкових умов господарювання // Економіка: проблеми теорії та практики: Зб.наук.пр. – Вип. 53 – Дніпропетровськ: ДНУ, 2000. – С. 89-93.
7. Колокольчикова І.В. Ефективна стратегія виробництва в селянських (фермерських) господарствах // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Економіка підприємств”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 55-56.
8. Колокольчикова І.В. Державна політика регулювання розвитку фермерських господарств // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Динаміка наукових досліджень”. – Том 22. Економіка. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – с. 16-17.
9. Колокольчикова І.В. Державне регулювання розвитку селянських (фермерських) господарств // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції “Державне регулювання економіки та місцеве самоврядування”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 28-30.
10. Колокольчикова І.В. Кооперація фермерських господарств // Вісник Академії економічних наук України. – 2002. – № 2. – С. 136-137.
11. Колокольчикова І.В. Особливості розвитку селянських (фермерських) господарств // Матеріали Третьої Всеукраїнської науково-практичної конференції “Підвищення ролі фінансових відносин у комплексному соціально-економічному розвитку регіону”. – Том 2. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2002. – С. 21-23.
12. Колокольчикова І.В. Проблеми оподаткування селянських (фермерських) господарств // “Актуальні питання удосконалення фінансово-кредитного механізму в Україні”. Збірник наукових праць науково-практичної конференції. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2001. – С. 67-69.
13. Колокольчикова І.В. Регулювання розвитку фермерських господарств // Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених “Економіка підприємства: проблеми теорії та практики”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 45-46.
14. Колокольчикова І.В. Розвиток селянських (фермерських) господарств // “Актуальні питання удосконалення фінансово-кредитного механізму в Україні”. Збірник наукових праць науково-практичної конференції. – Випуск 2. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2002. – С. 140-142.
15. Колокольчикова І.В. Соціально-економічні умови розвитку фермерства // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Наука і освіта ‘2000”. – Том 30. Економіка. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – С. 18-20.
16. Колокольчикова І.В. Удосконалення матеріально-технічного забезпечення фермерських господарств // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених “Фінансово-кредитна система України: проблеми та шляхи вирішення”. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. – С. 141-142.

АНОТАЦІЯ

Колокольчикова І.В. Ефективне формування селянських (фермерських) господарств в ринкових умовах. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.07.02. – економіка сільського господарства і АПК. – Дніпропетровський державний аграрний університет, Дніпропетровськ, 2003.

Дисертацію присвячено розробці концептуального підходу, організаційно-економічних пропозицій, що сприяють підвищенню ефективності формування фермерських господарств. Розкрито вплив різних факторів на господарську діяльність фермерів і обґрунтовані основні підходи до оцінки ефективності фермерських господарств. Проаналізовано стан формування фермерських господарств та вироблено пропозиції з удосконалення системи міжфермерської кооперації, механізму фермерського землеволодіння і землекористування. Складено схему організації маркетингової діяльності фермерськими господарствами та розроблено раціональну службу маркетингу та форму кооперування фермерів з іншими суб'єктами ринку. Удосконалено механізм інвестування фермерських господарств групуванням учасників-фермерів. Удосконалено економічну оцінку якості сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: ефективність, інвестування, кооперація, оцінка, ринкові умови, фермерські господарства, формування.

АННОТАЦИЯ

Колокольчикова И.В. Эффективное формирование крестьянских (фермерских) хозяйств в рыночных условиях. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.07.02. – экономика сельского хозяйства и АПК. – Днепропетровский государственный аграрный университет, Днепропетровск, 2003.

Диссертация посвящена разработке концептуального подхода, организационно-экономических предложений, которые способствуют повышению эффективности формирования фермерских хозяйств. Среди основных факторов, которые оказывают содействие успеху фермеров нами выделены такие рыночные факторы, как: привлечение инвестиций, организация маркетинга и кооперации, усовершенствование земельных отношений, создание собственных структур по переработке и реализации продукции. На формирование фермерских хозяйств в данное время влияют такие факторы: специализация сельскохозяйственного производства; социально-экономические факторы, которые определяют форму и методы специализации, степень ее

развития в разных регионах; природные; характер использования техники, технологии, земли и других человеческих, материальных и естественных ресурсов; обеспечение финансовыми, материально-техническими ресурсами; отдаление обрабатываемых участков; недостаток специальных знаний; возраст членов семьи. Предложен перечень основных подходов к оценке эффективности фермерских хозяйств.

Для создания и функционирования межфермерской кооперации разработанные следующие принципы: научная обоснованность и экономическая целесообразность создаваемых формирований на кооперативной основе; добровольность вхождения фермера в новую хозяйственную структуру и демократический характер принятия решений; выбор форм хозяйствования, которое обеспечивают взаимную заинтересованность фермерских хозяйств, предприятий и государственных структур; самостоятельность и самоуправляемость кооперативного формирования в хозяйственной деятельности; региональная социально-экономическая направленность деятельности нового субъекта хозяйствования.

Что касается земельных отношений, то их усовершенствование, на наш взгляд, должно быть направлено прежде всего на формирование механизма рыночного оборота земли, создание и укрупнение фермерских хозяйств путем объединения земельных паев членов этих предприятий, покупки, аренды и других видов приобретения земельных участков.

Разработана система организации маркетинговой деятельности фермерскими хозяйствами. В каждом регионе для субъектов малого сектора аграрной экономики есть необходимость иметь соответствующие службы по их обслуживанию. Сельским товаропроизводителям большее подходит товарно-функциональная структура управления маркетингом, который не заменяет функциональную организацию, а является ее дополнением.

Предложена система организации и схема взаимодействия в региональной службе маркетинга. В ней предусмотрена поэтапная, системная организация маркетинговой деятельности и показана схема движения информации, продукции и денег между участниками службы маркетинга.

Предложено создание условий для механизма инвестирования и кредитования в Украине. Изучены инвестиционный рынок Запорожской области и страны, схемы вложения инвестиций, совокупность практических действий по их реализации. Это позволило обнаружить и сгруппировать участников инвестиционной деятельности и разработать приемлемую технологию инвестирования для малого бизнеса.

Определено, что один из вариантов долгосрочного вложения капитала в малое предпринимательство, в т.ч. и сельскохозяйственное, может происходить по действующей технологии и состоит из 4 этапов: определение направлений вложений; технико-экономическое

обоснование необходимости вложения инвестиций; производственно-технологическая часть и концепция маркетинга инвестиционного проекта; финансовый анализ и оценка инвестиций.

Имеющаяся на сегодня ситуация в деле предоставления фермерам производственно-технических услуг имеет тенденцию к развитию в двух направлениях: независимыми предприятиями, на основе кооперации самых товаропроизводителей. В то же время будет иметь место и третье направление, основу которого составляют первые два.

Нами предложен механизм взаимодействия фермерских хозяйств с другими субъектами рынка по договору совместной деятельности. Согласно с ним один из фермеров согласовывает заранее перечень и стоимость работ по обслуживанию с заинтересованными сторонами. Разработаны организационно-экономические структуры кормопроизводства.

Для ориентации фермеров на требования рынка предложено дифференцировать цены на корма с учетом качества и предложены поправки к основной цене, которые применяются в различных организационно-правовых формах предприятий Запорожской области.

Ключевые слова: эффективность, инвестирование, кооперация, оценка, рыночные условия, фермерские хозяйства, формирование.

ANNOTATION

Kolokolchikova I.V. Effective formation of peasant (farmer) facilities in market conditions. - Manuscript.

Dissertation for the Candidate's of sciences (economics) by specialty 08.07.02. – Agrarian (rural) economics and agrarian-industrial complex (AIC). – Dnepropetrovsk state agricultural university. Dnepropetrovsk, 2003.

The dissertation is devoted to laboratorion of conception economic and organizational motion for improvement efficiency of forming farms. The independence of different factors on farm activity and the main conceptions for evaluation of farm activity efficiency. The state of farm forming was analyzed and motions for improvement of farm landowning and landusing were worked out. The scheme of marketing activity of farm was made and marketing service and farm cooperation forms with other market subject were made. The farm investment mechanism was improvement. The economic evaluation of farm product quality as main direction of farm activity was improvement.

Key words: efficiency, investment, cooperation, evaluation, market condition, farm, forming.

Колокольчикова Ірина Володимирівна

**ЕФЕКТИВНЕ ФОРМУВАННЯ СЕЛЯНСЬКИХ (ФЕРМЕРСЬКИХ) ГОСПОДАРСТВ В
РИНКОВИХ УМОВАХ**

Спеціальність 08.07.02 – економіка сільського господарства і АПК

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 20.11.2003 р. Формат 60х90 ¹/16. Папір друкарський.

Ум. друк. арк. 0,9. Обл.–вид. арк. 0,9. Зам. № 985. Тираж 100 прим.

Виробництво – ПНВФ “Ілля”, 69600, м. Запоріжжя, вул. 40 років Радянської України, 66.